

Јован Аранђеловић
Филозофски факултет
Београд

UDK: (1-652NATO):(497.1)+172.15.

Оригиналан научни рад
Примљен: 11.07.1999.

ФИЛОЗОФИЈА И РАТ ПРОТИВ СРБИЈЕ

Аутор развија тезу да са изневеравњем начела мишљења као филозофског темеља заједнице, пут води у варварство. У првом делу разматра се однос филозофије и света живота (рат, револуција), односно начела света живота која су утемељена у мишљењу. Подвлачи се разлика између француске револуције (утемељене у уму, право) и америчке (здрав разум, интерес) као и разлика између англоамеричког света и француске и континенталне Европе. У рату против Србије, Запад, а пре свега Француска руше основе модерне епохе. Европа ратује против света живота који хоће да се "постави на мисао". У другом делу аргументује се тврдња да је рат против Србије рат против угрожених малих народа. Да ли Србија брани Европу од ње саме и америчког хегемонизма? Филозофски прилаз догађају води јасном увиду стања рата против Србије. У закључку, тврди се да Србија брани Европу од варварства.

Кључне речи: филозофија, рат, свет живота, Србија, Европа.

"Ко би то хтео да промени узвишену слободу француског народа према Уставу Сједињених Америчких Држава, који је заснован на аристократији и богатству и који већ нагиње монархистичком деспотизму."

Робеспијер

Речи којима почињем ову одбрану Србије, али и континенталне Европе, изречене су 1791. године у познатој Адреси упућеној француском народу у којој је Робеспјер одбио захтев Жирондинаца да се прихвати или уставна монархија енглеског типа, или република америчког типа.

Кључни појмови

Не улазећи у појединости оног развоја у којем филозофија савладава ограниченост Хобсовог прилаза чију окосницу чини веровање у моћ методског мишљења и убеђење да се људски свет не разликује битно од природног, треба ипак истаћи да су у том развоју пресудан значај имала одређена друштвено-повесна догађања. За ова разматрања од посебног значаја су ратови који су пресудно одређивали време раскида с предмодерним обли-

цима уређења света живота. Они су водили коренитим променама којима су успостављене основе модерног света. Међу тим ратовима одлучујући значај имала је, разуме се, “револуција једног великог народа”, да употребим тај израз којим је Кант означио догађаје из 1789. године.

Даљи развој свести о животном значају филозофије биће омогућен у највећој мери пребогатим искуствима управо велике Француске револуције. Та искуства, односно различити покушаји тумачења њиховог смисла и њихове вредности, подстакли су значајне расправе у чијем су средишту били спорови о односу филозофије и револуције. То је био оквир у којем ће проблем односа филозофије и рата добијати своја различита одређења, односно стечени су увиди без којих се такви проблеми не могу више ни постављати на ваљан начин. При том, грубо говорећи, разумевање односа филозофије и револуције постаје у много чему својеврсни образац за разумевање односа филозофије и света живота у најразличитијим његовим видовима, па разуме се и за проблем који нас овде посебно занима, дакле за покушај филозофског разумевања рата против Југославије, чији смо сведоци данас.

Изазов од великог значаја постаје питање о улози коју филозофија има у променама света живота, односно у променама политичких, правних и, пре свега, уставних али и других начела и одредаба. Проблем великих политичких и теоријских сукобљавања био је да ли промене тих начела могу уопште бити оправдане ако потичу из филозофије, или оне могу имати вредности само ако им је извор у животу, ако се у њему показивала, у другом временском истрајавању, њихова снага, ако се у њему изграђивала и посведочавала њихова ваљаност. Био је то сукоб оних који истичу право садашњег времена, слободу да се у њему успостављају нова начела извођењем из ума, или на путевима филозофског мишљења, и оних који су то одлучно порицали истичући значај само онога што настаје у животу и што се у њему потврђује својом дуговечношћу, што истрајава и што се на том свом *животном путу* мења и добија свој најбољи лик. Тако се филозофији и њеном залагању да се начела откривају на *путу мишљења*, супротставља веровање да се она успостављају на животном путу, који је уједно и пут установљавања и одбране најбољих начела. Узношење прошлости и настојање да се чак и онда кад се приступа променама то чини очувањем постојећих или старих темеља, схватају се као најбоља заштита од самовоље филозофије или од вере у моћ, мишљења, теорије, контемплације. Тако се очувању старог поретка супротставља тежња да се филозофија уздигне до животне снаге од највећег значаја за успостављање новог поретка. Уколико је Француска револуција означавала настојање да се на новој основи успоставе правне, политичке и друге установе, био је то не само раскид с прошлошћу и свим што је њу обележавало и одређивало, него и окретање филозофији из које су се, у том заокрету, могла очекивати нова упоришта живота. Постојало је потпуно слагање не само међу револуционарима, филозофима и интелектуалцима уопште који су догађаје из 1789. означавали као прелом-

не, као одлучујуће у модерном времену, него и међу онима који су једноставно порицали револуцију управо због тог њеног упоришта у филозофији или због “спреге” с њом, да се ова револуција, за разлику од свих других за које се знало, може означити као филозофска. Било је потпуно разумљиво што је велика Француска револуција означавана као филозофска, јер је она оличавала тежњу да се разарањем старих темеља, а нипошто на њима, успоставе нови животни односи чији је извор и оправдање у мишљењу, у уму.

Могло би се рећи да револуција модерних времена одређују увелико особености светова у чијем су искону биле. Суштинске разлике између 1789. и свих осталих револуција, побуна или ратова који јој претходе, најпотпуније се огледају на самом појму Запада, односно на некој врсти раскола у њему, на јасном одвајању и, у много чему, на супротстављању континенталне Европе, њеног развијеног западног дела, с једне стране, и англо-саксонског света, с друге стране. Израз раскол је можда прејак, али га намерно бирам да бих упозорио на значај разлике коју су модерно мишљење и пре свега филозофија правили између европског света насталог из духа 1789. или из филозофске револуције, и англо-саксонског света чије су револуције биле нешто сасвим друго, нешто што се није могло нипошто изједначити с револуцијом “једног великог народа”. Недопустиво је превиђати те разлике и све што из њих проистиче, а што има, као што ћемо видети, великог значаја и за снажање у свему што нас је задесило у овом рату. Ово значи да се у темељима Запада од самог почетка препознају различите револуције од којих је само једна могла бити, с пуно добрих разлога, означена као преломни догађај модерног времена, као успостављање света на новом темељу. То се губи из вида, а с тим и све што из тога следи у погледу јединства Запада и снага које су га одређивале.

То јединство се обично гради на истицању највећег значаја идеја природног права у њиховом модерном лику. Нико не може превиђати значај тих идеја, али се обично превиђају важне разлике чак и кад је реч о њима. Америчка револуција имала је суштинско упориште у природном праву успостављеном у модерном смислу речи. Због тих разлика су многи били спремни да револуцијом назову само догађаје из 1789.

Филозофија, рекли смо то, постала је у модерно време неодвојива од настојања да се на потпуно новим основама успостави поредак света живота. Начела природног права, међутим, могла су се ускладити не само с остваривањем таквог друштвено-повесног циља, него су могла бити основа и промене правних и политичких начела, установа итд. - којима се не руше стари темељи. Чини се да је оправдано претпоставити како се тако значајна разлика може појавити само ако природно правна начела имају различите облике, који омогућавају промене и на старим, а не само на новим темељима. И одиста, повесно искуство нас уверава да је тако и било. Локова начела природног права, која не представљају потпун раскид с класичним природним правом, била су основа уставних, правних и других промена како у

Енглеској, тако и у Америци. За та начела, као и за промене на њиховој основи није се могло рећи да су превратнички, као што је било могуће и оправдано тврдити за промене које је донела велика Француска револуција и за начела која су је одређивала.

Америчка револуција свој темељ није имала у филозофији, већ у здравом разуму, не у уму или мишљењу, већ у интересу. Мисао све узима у облику општости. Оно што важи за једну земљу, важи, или би требало да важи, и за све друге. Интерес, међутим, подређује мисао својој “себичности” и све узима “од случаја до случаја”, дакле не онако како налаже ум, или признавање општих начела, већ напротив, онако како налаже корист онога у чијим рукама је моћ. Зато наместо политике једнаких начела, право стичу неједнака мерила или, чак, политика “од случаја до случаја”. На тој основи може постати “разумно” да оно што важи за Србе, може важити само за њих и ни за кога другог на овом свету, како год било умно да то исто важи и за неке друге или, чак, да за ове важи стоструко пре него за Србе.

Сада се разлика између Америке и англо-саксонског света и Француске, или земаља континенталне Европе може јасније изразити: учествујући у рату против Југославије неке земље развијеног Запада не руше основе на којима су утемељене, или бар не чине то на исти начин као што то чине друге земље, пре свега Француска. Осећање које је тако често исказивано да нас највише повређује и запрепашћује поступање Француске, није утемељено ни на каквим предрасудама, или само на сећању о заједничким војевањима у светским ратовима против оних који су разарали европски и светски мир, као што се у огорчењу често говорило. Напротив, то осећање има своја дубока упоришта у нечем што филозофија може и мора осветлити. Захтев за рушењем споменика захвалности француском народу потиче или из оног огорчења, или из неразумевања да Француска, ратујући против Срба “учествује у рату против Европе”, разуме се оне континенталне, и такође против саме себе. То је пут њеног пада у варварство. Кад год се изневере темељи Европе пут води у варварство. О овоме ће још бити речи како би се показало да уопште није реч о одређењу из огорчења, већ о оцени која је европској култури добро знана и која је давно изречена. Ништа није страшније него кад се Француска, срозана до варварства у једном важном чину или, свеједно, у једном времену, изједначава с оним што је она према самом свом појму, а то значи према темељима на којима је успостављена својом великом револуцијом која ни у време кад се догодила, није била само њена него је сасвим сигурно била и револуција на чијем духу се успостављала и одржавала континентална Европа и на којем се она, посебно својим словенским Истоком, може и даље преображавати и изграђивати.

Оно што је речено довољно је упориште за тврдњу да се на мисао није поставио Запад у целини, већ његов европски и то развијени континентални део. Основу англо-саксонског света чинило је премало тога што је потекло из филозофије – поготову ако је реч о њеном модерном дometу – да би се

уопште могло рећи да је Запад у целини имао своју основу у уму или филозофији, да се “поставио на мисао”.

За ово разликовање у појму Запада од највећег значаја је однос ума или мисли, с једне стране, и интереса, с друге стране. То су два различита начела која на особене начине одређују све остало у животу, у односу међу државама, људима итд. Мишљење или разумно утемељење и оправдање не сме бити нешто што недостаје кад је реч о модерном уређењу света живота; али, велика је разлика да ли је мишљење темељ, или је темељ интерес којем је све друго, па разуме се и мисао као животно начело, подређено. Суштину мишљења као начела животног делања и одлучивања чини оно што га и иначе одређује на најдубљи начин – њиме се све разматра у облицима општости. Кад је реч о интересу, онда је на делу нешто сасвим различито од тога. Ма како неки интерес био посебан, то пре свега треба рећи, он ће се увек представљати као општи. Али, та општост је бескрајно различита од оне до које је стало мишљењу, које је интерес филозофије. Овим није порекнут интерес. Али кад његова разобрућена моћ подреди себи мисао или кад ову просто погази, онда у том и таквом односу не страда само мисао, него трпи и одиста општи интерес.

Од општег као облика у којем мишљење разматра ствари, до увида да је управо то опште упориште сваке озбиљне критике и осуде онога што нам се догађа у овој агресији, само је један корак. Никакав напор мишљења није потребан да би се увидело како ово, поред свега осталог, значи и то да приче о људским правима, на пример, губе свој смисао кад схватимо да баш они који њима даноноћно машу, другима намећу силом оно што ни у најмрачнијим помислима не би прихватили или признали као мерило и за себе, па чак ни за своје послушнике или вазале, независно од мере у којој ови крше сва људска права. Верујем и надам се да је од тога увида полазио М. Данојлић изговарајући оне опорне речи: “Кад само помислим да је синтагма: *људска њрава* и мени некад нешто значила”.

Нешто слично вреди и за бестидне приче о неопходности заштите људске средине што их испредају они који је на најнељудскије начине уништавају употребом средстава рата забрањених међународним споразумима, разарањем индустријских постројења чиме се у највећој могућој мери разара и загађује природа. Шта тек да се каже кад ти брижни заштитници људске средине изазивају дуготрајне погубне учинке на људско здравље употребом забрањених касетних бомби, затим коришћењем муниције пуњене осиромашеним уранијумом, бацањем графитних бомби итд.

С друге стране, важно је разумети да никаква озбиљна одбрана агресије није могућа ако се не порекне мисао као начело, или ако се не обезвреди филозофски прилаз, ако се њему не супротстави она политика неједнаких мерила, или она која се не држи неког начела већ наступа од случаја до случаја, при чему се, разумљиво је то, интерес, или ослањање на голо насиље, и не помиње као врховно божанство без којег таква политика не само да

се не може уверљиво бранити, него се она не може ни водити. Јер, таква политика се мора наметнути не само о жртви, него и савезницима, онима које ученама, притисцима, обећањима, даровима и на толике друге начине треба придобити или просто натерати да ту политику прихвате, спроводе и оправдавају на најбезочније начине.

Понекад се може чути да је произвољност у примени различитих мерила само привид, јер се случајеви у животу одиста увек и разликују у поне- чему. Од кад је покушаја вредновања и коришћења разложног и разборитог мишљења, постоји могућност различитог вредновања истог. Разуме се да је то тачно! Антологијско мишљење претходи појави филозофије и њеном путу сазнања, њеном трагању за појмом. Да је политика неједнаких мерила озбиљна, да није без упоришта у традицији, дакле да није од јуче – не може се порицати. Већ и то нас обавезује да признамо како је она озбиљан изазов мишљења. Али, при том се мора знати да филозофија и почиње разграничењем према тој немоћи мишљења да на слободном и отвореном путу трагања дође до јединствених мерила, да постави препреке произвољности. Уосталом, пресуду политици о којој говорим изриче неопходност да се удружи с насиљем. Њена моћ почива у том заједништву, у потреби да се она ослања на силу. Уосталом, треба ли очекивати да се на уверљив начин може оправдати наметање другима нешто што никада не бисмо признали као мерило којег се и сами морамо држати, или да се може оправдати захтев другима да чине оно што сами никада не бисмо били спремни да чинимо!

Овим није порекнута могућност различитог мишљења о истом. Она је претпоставка отворености мишљења. Али, нешто сасвим различито од тога је мишљење за које се може рећи да му истина “у топузу лежи”. Може се различито вредновати исто, али је нешто друго кад оно што означавамо као обавезно за друге, сами одбацујемо, односно кад за себе и себи једнаке признајемо једна мерила, а за друге сасвим различита или, чак, супротна. То више, разуме се, није отворено мишљење, већ отворено насиље којим се угрожавају права других.

Сада можемо рећи да је мисао оно што се мора наћи на удару извршилаца агресије, у којој је учествовала и континентална Европа ратујући против Југославије. На удару бранилаца агресије је и филозофија и њено уздицање мишљења изнад сваког другог интереса. На удару су темељи на којима је у модерним временима успостављена Европа.

Поменуо сам да је у основи Америчке револуције био здрав разум. Ту страну је, као што се зна, стално истицао Томас Пејн. Међутим, општост до које допире здрав разум, била је изазов филозофије од њених почетака и, чак, пре Сократа и његовог уздицања филозофије изнад свих других облика свести, и изнад сваког обичног или нефилозофског мишљења. Довољно је истаћи ту разлику која се, поједностављујући, може свести на то да је општост мњења, супротстављених убеђења о истом - у чему завршава здрав разум – апстрактна. Та општост је у понечему налик оној која свој темељ, као

што је назначено, има у принуди. Да би се разумела природа те општости из угла који је за нас важан, довољно је рећи да здрав разум има своје најмоћније упориште, на које се позива у свакој прилици – управо у ономе што је одувек било, а не у слободи, која је одличје конкретног мишљења, да се све доведе у питање, па и оно што је одувек важило или, чак, да се почне изнова, да се тражи нови почетак. Здрав разум и промену осмишљава указивањем на то да је оно што се њоме успоставља одувек било вредно, да се одувек признавало као најбоље, али да није могло раније бити оживотворено, итд.

Навођењем кључних појмова завршавам назнаком разлике између два схватања рата. На томе се овде нећу потпуније задржавати, јер је реч о изведеној разлици из онога о чему је било говора. Та два схватања, чија исходишта може потпуније осветлити филозофија, јесу *англо-саксонско* и *континентално-евројско* схватање рата. Ти називи су данас постали уобичајени, при чему је овде посебно важно назначити разлику у суровости и свеобухватности, односно истаћи да се англо-саксонско схватање “одликује” одбраном или оправдавањем бестијалног разарања сваке врсте, од којег нису изузети, сем у медијском представљању рата, ни привредни систем *непријатељске* земље, па тиме, ни цивили. Брише се разлика између бојишта и позадине, при чему су кључне полуге овако схваћеног рата поморска и свака друга блокада, сурове санкције, посебно економске, сатанизација непријатеља, брисање разлике између противника и непријатеља, између војника и цивила, све до тога да се губи и разлика између самога рата и мира, што онда значи да мир може бити страшнији од сваког, па и од најварварскијег рата какав је био и рат против Србије.

Оно што је речено о критици и осуди агресије сада се може проширити одређењем значаја који за њих има однос према филозофији или оном духу из којег је потекла Европа. Критика има своја битна упоришта у признавању тог духа. Насупрот томе, одбрана агресије има сва своја упоришта у порицању или игнорисању управо тог духа. Ово значи да нас порицање Европе – које данас није страна чак и неким нашим филозофима – односно порицање духа који јој је у основи, оставља без упоришта за било какву озбиљну критику агресије и, пре свега, за назнаке излаза из стања које остаје као њен учинак било да је реч о Југославији, или о континенталној Европи. То је основни разлог што смо оволико пажње посветили неким разликовањима која се у филозофији просто претпостављају, али која другим облицима свести, посебно обичном мишљењу, нису блиска или су им чак потпуно страна.

Одбрана Србије и њене изабављенице (О варварству Европе)

Други светски рат је показао да од варварства у којем је падала Европа заштита није могућа без обједињавања свих који бране њене вредности и тековине. Европу су заједно бранили најразвијенији народи, али и они који су били најугроженији, пре свега словенски народи. Данас изгледа да Европу и њене вредности, као универзалне, морају бранити само угрожени народи и, при том, да их морају бранити од оних најразвијенијих, који те вредности уважавају само унутар својих оквира и у међусобним односима, али не и у односима с другима, не и у сукобима и ратовима с онима које желе потчинити, којима желе силом да наметну своје интересе и своју вољу. Угрожени народи којима се желе наметнути не сопствене вредности – зашто би се оне наметале – већ ропство, пружају, разуме се, отпор таквом поробљавању. Али сада у том свом отпору остају усамљене, подељене, завађене и, пре свега, остају без оне негдашње подвојености унутар господарских народа – на поробљиваче и оне који се поробљавању супротстављају. Ропство данас угрожава пре свега тзв. маргиналне народе, не и велике и развијене као што је то било у време Другог светског рата, на пример. Повесни значај нашег данашњег отпора је у томе што се већ рађа свест, која мора јачати, да је излаз за оне који могу постати жртве поробљавања не у пристајању на ропство, већ у одбрани права на слободно изабрани пут. Сада одбрана Европе од новог варварства постаје пре свега ствар угрожених, малих народа. На нашем искуству се показало да је отпор једне земље агресији могућ, чак и кад је нападају готово све најразвијеније земље света. Ако је у светским ратовима прошлости било могуће да само једна земља ратује против низа других држава, у наше данашње време против једне мале земље ратовале су најмоћније државе света. Био је то, као што је рано уочио Бесон, светски рат против Срба. Кад говорим о могућности отпора онда имам у виду не само спремност нашег народа да брани своју слободу и суверенитет. Били бисмо слепи ако не бисмо видели да је данашња ситуација у одређеном смислу, који је од највећег значаја за сам исход, повољнија него она од пре пола века. И то повољнија не само зато што су угрожени или маргинални ојачали, и то не само у војном погледу. Основна погодност је у томе што угрожени данас бране Европу од ње саме и што у томе имају подршку из самих завојевачких држава. Та подршка мора јачати снажењем увида да је у овом рату угрожена и сама Европа. Ми видимо да су завојевачке државе разбиране сукобима, јер у њима је жива мисао о угрожениости Европе, о потреби да се она европеизује и заштити од америчке хегемоније која се више и не скрива, која наступа отворено и брутално.

Дакле, иако у прошлости никада није било као данас, да у освајачком походу на свет учествује Запад, готово све државе Запада, позиција наше земље, којој је данас припала част да брани и Европу, није изгубљена, нити

смо тако усамљени као што се чини. Не смемо превиђати разлику између данашњег варварства и оног од пре пола века. Фашизам је био нешто друго! Сада је варварски нагон усмерен против непокорних, оних који се не мире с ропством, ултиматумима, али не и непосредно и изричито и против европских вредности. Напротив, данас се у име одбране тих вредности предузимају поробљивачки походи. Зато је и тако важно да се одбрана тих вредности истиче као стратешки и ратни циљ сукоба у који смо увучени. Одбрана Европе раздиране варварским нагонима, чија је жртва данас Југославија, не своди се само на напоре нашег народа, него своја снажна упоришта има и у државама из којих потичу ти завојевачки инстинкти. Сада се глас разума чује и из земаља из којих надиру нови варвари, а не само од угрожених народа. Зато су наде за упокојење варварства данас снажније него што су биле пре пола века. Границе између поробљивача и оних који се бране данас нису само спољашње, нити су тако јасне као у прошлости.

Игнорисањем филозофије мало тога се суштински важног уопште може рећи и разумети о Србији, о Балкану и Европи. Било какво дубље одређење тих појмова, схваћених у културно-историјском смислу, напросто није могуће ако се заборави на филозофију. То је тако јер филозофија није само некакав облик свести, већ је, као што смо назначили, и моћ која одређује судбине светова на европском тлу, од времена своје појаве у хеленским временима, па до наших дана. Битно је, при том, увидети да уопште није реч само о томе да поред различитих других приступа постоји и филозофски. Реч је, као што смо покушали да покажемо, о нечем много важнијем, наиме о томе да се филозофија, кад говоримо о Европи, од прадавних грчких времена до данас, појављује као моћна снага, као животна сила која одређује судбине светова пониклих на том тлу. Од Хегела и Берка, до Хусерла, Хајдегера и Хабермаса, да поменем само њих, филозофија настоји да разуме ту своју привидно "двоструку" улогу. И кад се каже да филозофија пружа дубље увиде, онда то није никакво разметање или уображење. Она то одиста може, јер није само нешто спољашње према свету живота, већ је снага која га одређује од времена своје појаве у грчком свету, дакле у медитеранском и балканском простору, до наших дана.

На Балкану је рођена филозофија са својим великим начелом ума на којем је могла да опстаје и развија се до модерних времена и, у много чему, до данашњих времена. У свету грчког полиса показала се и моћ филозофије. Дубљим, филозофским разумевањем пропасти грчког света долази се до увида да је у корену те његове судбине била немоћ да издржи суочавање с филозофијом, с оним што је у том свету први пут и поникло. На Балкану се, дакле, рано показала разорна снага филозофија. Трагични сукоб филозофије и грчког света окончан је не само пропашћу тог света, већ и смрћу Сократа, изумитеља животне моћне филозофије. Оно што ће преживети, што ће одређивати у будућности светове европског тла, била је филозофија. У том преживљавању опет је Балкан, поменућу Византију, Византинце, имао посе-

бан значај. Треба такође истаћи и то да је захваљујући управо Балкану постало видно, у модерним временима, да европски простор није богомдано подручје испољавања оне другачије, не разорне, већ творачке животне моћи филозофије, која ће се тако снажно показати у његовом западном делу.

Заборав филозофије на Балкану који је, треба ли то посебно истичати, врло рано погодио и нас, провалом Азије на европски континент, донео је балканским народима горке плодове удаљавања прво од хришћанског света западне Европе, а потом и од Европе модерних времена. На Балкану ни у тим модерним временима филозофија није стекла моћ – моћ филозофије се стално изнова мора успостављати њеним развојем – па она није ни могла показати снагу преобликовања света кад је реч о балканским народима. Напротив, то што на Балкану није стекла моћ и објашњава зашто је Балкан остао нешто друго у односу на модерну Европу. Постало је видно да се чак и у Европи, и то и у оном делу у којем је филозофија рођена, мало тога може постићи, на путевима европеизације, без помоћи филозофије, односно њене животне снаге.

Најзад, на Балкану, као и на словенском Истоку показале су се границе европеизације уколико ова нема снажне ослонце у духу филозофије. Да ли ће се показати да европеизација Балкана и није могућа, бар не на прави начин, ако филозофија на њему не стекне моћ и ако се не измири пре свега с религијом, али и с другим облицима свести? Да ли је у Европи филозофија оно без чега напросто није могућа европеизација – и то не само Балкана или словенског Истока, већ и саме Европе кад она, као данас, почне губити свој идентитет и кад у свему почне личити на своју, у много чему изопачену представу о Балкану?

Као што видимо, много се тога на Балкану догодило и много тога је на њему постало видно, што је као искуство било од значаја за промишљање о Европи, односно за разумевање животног значаја филозофије.

Да би се предочило оно што је потекло из филозофије а што је имало велики животни значај, довољно је само поменути неке идеје које су имале такву моћ. Полазећи од те сасвим ограничене намере, опредељујем се за нешто што је настало на Балкану, у филозофској Атини, и што се повесно непрекидно мењало и прилагођавало у надолазећим временима, пре него је у модерној филозофији, посебно у Локовој, добило онај облик који ће бити од великог значаја за лик Запада у целини, дакле не само за европски Запад, за његов континентални део, већ и за англо-амерички свет. Није тешко погодити да ћу на примеру природног права покушати да назначим смисао тезе о духу филозофије као родном месту Европе. При том је најважније имати стално на уму да се филозофија и сама непрекидно мењала, с променама света чију је мисао представљала. Оно што ће постати чинилац основе Европе, рођено је у Грчкој као тзв. учење о природном праву, али је то имало дуготрајан развој пре него се, у свом нововековном лику, могло појавити као део оног духа из којег је рођена Европа. Тај измењени лик филозофије у

односу на грчке домете, показује се јасно на примеру природног права. У том модерном облику, у којем је одредило Европу, природно право се јасно разликовало од класичног. У класичном природном праву су кључни појмови практична мудрост или разборитост, разумно делање итд. Морално је у најтешњој спреси с правом и, разуме се, с политиком. Идеализују се праведна држава и разборито, мудро делање. Међутим, у модерном природном праву у први план избијају индивидуална права, не више моралне заповести и забране, не више дужности. Морално делање се оштро разграничава од политичког и правног. Држава штити права појединаца да чине све оно што је за њих корисно, све сем онога што је изричито забрањено итд. Кад је реч о Француској из времена револуције, занимљиво је поменути да је за први извештај комитета одређеног да начини изјаву о правима речено да је подеснији за расправу у филозофском друштву, него у Народној скупштини.

То је само почетак приче о природном праву, филозофији и Европи. Наиме, у својим модерним ликовима оно ће имати битно различиту улогу, зависно од укупне моћи филозофије у западним земљама. То је посебан проблем, али је овде важно поновити да се филозофија као искон европског света живота нипошто не своди само на начела модерног природног права. Тиме њихов значај није потцењен. Суштина је, међутим, као што сам настојао да разјасним, да се свет живота “постави на мисао”, односно да буде одређен “духом филозофије” или “идејом ума”.

Сада се може нешто рећи и о значају филозофије у тражењу излаза и у свету у којем живимо. У данашњим суочавањима Европе с америчким хегемонизмом све се чешће и у Европи говори о потреби да се она европеизује. Није ли то необично да се европеизација појављује као захтев, као пут избављења, чак и кад је реч о Европи? Шта то уопште може значити? Одговорићу упућивањем на Хусерла. Упућивање на неки ауторитет је погодно ако желимо да оно што смо рекли о рату на Балкану, о Европи и филозофији не звучи баш свима и у свему као нешто немогуће. Упућивање на ауторитете у таквој неприлици је исконски савет реторичке културе. Овде је на месту и зато јер омогућава сажето предочавање излаза.

У предавању речитог назива – “Криза европског хуманитета и филозофија” (1935) – Хусерл каже нешто што је филозофији модерних времена добро знано: Европски свет је рођен из идеје ума, тј. из духа филозофије. Даље каже да је за Европу највећа опасност умор. Најзад, упозорава да из кризе европске егзистенције постоје два излаза: пропаст Европе, односно пад у варварство, или препород Европе из духа филозофије. Тако је говорио Хусерл не саопштавајући тиме ништа ново и непознато онима који су упућени у европску филозофију.

Не једном је Европи претила опасност о којој говори Хусерл. И онда кад тој опасности није успела да умакне, као неколико година после овог Хусерловог предавања, кад је варварство почело да разара њен дух, Европа је успела да нађе излаз захваљујући томе што у њој филозофија није забо-

рављена, што се она у њој стално мењала и што, при том, није трајно губила моћ. Тако је било у прошлости, тако ће и остати док у Европи буде жив онај дух филозофије, док се он буде преображавао и примеравао времену.

Ако је европеизација излаз за Европу, треба ли рећи где је излаз за Балкан, за Србију, за словенски Исток; треба ли рећи какав значај у остваривању тог циља може имати филозофија на коју се на Балкану, где је рођена, не би нипошто смело заборављати. Посебно то не би смели чинити наши филозофи кад се питају за излазе, кад понеки од њих помишљају да су излази у окретању леђа Европи. Цена заборављања о којем говоримо, превисока је да бисмо се тако уопште смели понашати. Морамо се отворено запитати да ли они који и данас говоре о пропасти Запада и некаквом труљењу Европе, уопште знају колика је цена већ плаћена за то превиђање разлике између бројних облика пада у варварство и пропасти Запада, односно Европе? Из толиких страдања, у којима је Србија увек била жртва, понекад и највећа, морала би се извући нека поука у погледу излаза.

Али, у овим разматрањима не може се избећи суочавање с питањем како земља у којој филозофија није никада стекла неку моћ, може уопште бранити Европу? Зар таквим говором не остајемо у близини оног гледишта које Западу прориче пропаст и које, и у овој агресији на Србију, види уверљиво сведочанство да се то већ догађа. Бранећи себе Србија је бранила Европу не зато што је против себе имала европско варварство. Ова надмоћ, ако се и поред свега тако уопште може говорити, или боље, овај херојски отпор није неки недостижан подвиг, иако мора бити схваћен као нешто што служи на част српском народу, што сведочи о његовој величини и достојанству. Пружајући снажан отпор агресорима – бољег избора није ни било – она је, поред осталог, учинила видним сву изопаченост поретка у свету који настаје не просто и не само с америчким врховним заповедништвом, већ и с поразом Европе која, подређујући му се, руши основе на којима почива и повија се под његовим насилништвом.

Без бојазни да ће се тврдити нешто неодмерено или претерано, треба, дакле, рећи да нема ничег изненађујућег у томе што народ, који себе није уздигао до разине модерне Европе, или бар не у много чему, односно народ у којем филозофија није никада стекла моћ као у Европи, може бити на њеном бранику, кад она изневери свој појам, кад себични интереси у тој мери обезвреде онај њен дух да се може оправдано говорити о његовом угрожавању. То треба посебно истицати у противставу према онима који данашња догађања узимају као сведочанство не само о пропасти Европе, већ и о некаквој надмоћи словенског света на духовном и на другим плановима живота. Разумљиво је што такви излазе виде у приклањању том свету, у некаквом његовом обједињавању, при чему се понекад и не скрива да то значи и опраштање од Европе. Међутим, проблем за те људе, а има их чак и међу филозофима, морало би да буде већ и то што и у Русији јача свест о Европи као излазу, што се и у Русији европеизација све више појављује као

пут избављења. С безумљем озлоглашавања Срба, може се упоредити с мао слично озлоглашавање Европе које је, не из сасвим неразумљивих разлога, узело маха и у нас. Али, добро је знано колико је важно разликовати разумевање за нешто од спремности да се оно оправдава и, чак, да се на њему даље гради.

Кад говорим о излазима, онда је, сагласно ономе што сам настојао да покажем, важно увидети да нас филозофски прилаз води не само јаснијем увиду о правцу у којем се они могу налазити, већ да се без ње, без њеног стицања животне моћи, ти излази не могу ни домашити на ваљан начин. Другим речима, и кад се расправља о излазима, филозофија није само неко домашивање знања о томе, није само неки пројекат, већ може нешто значити само ако се појави и као снага промене повесног стања, само ако се њен дух може појавити као обновљена моћ света, или као тражење пута да се ова успостави. Зато је несналажење филозофа у ономе што се данас догађа, много страшније него што изгледа и погубније чак и од несналажења политичара.

Излаз, дакле, не може бити у порицању Европе, већ у доброј вери да она неће трајније изневеравати себе, у нади да ће она, одупирући се притисцима и изазовима америчке превласти у светским пословима, истрајати у одбрани начела на којем није само настала, већ начела које јој и данас осветљава путеве излаза и обнове, онда кад варварство постане и њена судбина. Излаз није ни у каквом враћању словенским или било којим другим исконима, већ у одбрани Европе било као узора, било као отелотворења духа о којем смо говорили. Значај филозофије се само таквим прилазом може обелоданити, јер се излаз који овде бранимо може указати једном народу у свој својој величини и снази само ако је у њему филозофија прекорачила праг учености и постала нешто много важније од тога, ако је стекла животну моћ. Без тога је оно постављање једног народа на мисао – које је славила модерна култура, а које је препознала филозофија као родно место или као завичај Европе – тешко и замислити.

Са стицањем те моћи одбрана Европе постаће и за нас не само чин избављења од насиља света којем не припадамо, већ одбрана самога себе. Тада ће говор да Срби бране Европу значити да она брани начело на којем је и сама утемељена. Сада одбрана Србије јесте нешто сасвим различито од тога. У овој одбрани она је могла доспети у повољнији положај од Европе само зато што је Европа изневерила себе. Одбрана Европе од ње саме као дело оних који су од ње угрожени, који су њене жртве, нешто је сасвим различито од одбране као дела оних који су јој равни. Заваравања нас не воде ничему!

Jovan Arandelović
Faculty of Philosophy
Beograd

S u m m a r y

PHILOSOPHY AND THE WAR AGAINST SERBIA

Author has defended thesis that without philosophical thinking human community approach to the barbaric level. In the first part, author dealnig relation between philosophy and world of life (war, revolution) in which extent world of the life founded in the thinking. It underlined deferences between France revolution (concept, right) and America (common sence, interest) as well as difference between Anglo-Saxon civilization and France and continental Europe. In the war against Serbia Europe destroyed own principle "setting on the thought". In the second part, author is arguing that war against Serbia means the war against repesed small nations. Does the Serbia defends Europe from itself and American hegemony? Philosophy approaches to the recent events on the Balkan leds to clearing the state of war against Serbia and deaper understanding of it. In the conclusion, author asserts that Serbia defends Europe from barbarianism.

Key word: philosophy, war, world of life, Serbia, Europe.